

Stanisław A. Porębski

Z perspektywy piętnastu lat (w 15-tą rocznicę śmierci prof. W. Wąsika)

Studia Philosophiae Christianae 16/2, 123-134

1980

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

gruncie wspólnie wznoszonego gmachu filozoficznej prawdy. Tym też uczuciowym związkiem pragniemy dać wyraz w niniejszej sesji. Sądzę, że nie zamącą one naukowego obiektywizmu wygłoszonych na niej referatów, natomiast staną się „współtonem” duchowej atmosfery, z której ta sesja wzięła początek i która będzie ożywiać duchowy klimat jej trwania.

Na tym kończę to moje wstępne przemówienie, aby ustąpić miejsca Prelegentom, którzy już w fachowy sposób omówią naukową działalność czczonych przez nas Profesorów.

Ks. Tadeusz Slipko

STANISŁAW A. PORĘBSKI

**Z PERSPEKTYWY PIĘTNASTU LAT
(W 15-tą rocznicę śmierci prof. W. Wąsika)**

ZYCIORYS

Wiktor Wąsik urodził się 23 grudnia 1883 r. w Warszawie. Już jako młody chłopiec, uczeń klasy szóstej gimnazjalnej, stracił ojca. Toteż Wiktor zmuszony był pracować zarobkowo, aby pomóc matce w wychowaniu rodzeństwa. Świadectwo dojrzałości uzyskał w 1904 r. po ukończeniu II gimnazjum klasycznego. Następnie rozpoczął studia na Wydziale Filologiczno-Historycznym rosyjskiego jeszcze Uniwersytetu Warszawskiego. Należał do tajnej organizacji młodzieży uniwersyteckiej, która opiekowała się szkolnymi kółkami samokształcenia i przygotowywała strajk szkolny w 1905 roku. Wydalony z uniwersytetu za udział w tym proteście przeciwko szkole obcej przeniósł się (po krótkim pobycie w Wiedniu) do Krakowa i w dalszym ciągu studiował humanistykę w Uniwersytecie Jagiellońskim. Tam też uzyskał w 1909 r. doktorat filozofii na podstawie rozprawy pt.: „Kategorie Arystotelesa pod względem historycznym i systematycznym”. W tym samym roku rozprawa ta ukazała się drukiem.

Od tego czasu prof. Wąsik ogłasza w czasopismach specjalnych rozprawy i artykuły z różnych dziedzin humanistyki, głównie z zakresu historii filozofii ze szczególnym uwzględnieniem historii filozofii w Polsce. Przez trzydzieści lat, tzn. do wybuchu wojny, nieprzerwanie nauczał w szkołach średnich w Warszawie i Łodzi. Od 1926 r. był nauczycielem państwowego Gimnazjum i Liceum im. Władysława IV na Pradze. Równocześnie od 1920 r. wykładał w wyższych uczelniach: w Państwowym Instytucie Pedagogicznym (1920—25) jako docent historii pedagogiki, w Wolnej Wszechnicy Polskiej od 1923 r. jako profesor historii pedagogiki. Od 1932 r. pełni funkcje dziekana Wydziału Pedagogicznego (przez poprzednie trzy lata był prodziekanem) a w 1937 r. otrzymał nominację na profesora zwyczajnego historii pedagogiki. Prowadził równocześnie (w latach 1928—39) wykłady i seminaria w oddziale Wolnej Wszechnicy Polskiej w Łodzi. Od 1926 r. miał wykłady zleczone z historii filozofii w Uniwersytecie Warszawskim, gdzie w roku 1929 habilitował się. W latach 1922—25 redagował *Przeгляд Humanistyczny*.

Zachęcony do badań nad filozofią grecką przez pierwszego swego mistrza akademickiego prof. Eugeniusza Bobrowa (ucznia G. Teichmüllera i następcy na katedrze Henryka Struwego), swoje zainteresowania związał z badaniami nad Arystotelesem i recepcją arystotelizmu w Polsce, co go doprowadziło do bliższego zajęcia się tłumaczami i popularyzatorami jak Andrzej z Kobylina a przede wszystkim Sebastian Petrycy z Pilzna. Owocem tych zainteresowań było opracowanie szeregu artykułów i rozpraw monograficznych, wśród których najpoważniejsza i bardzo erudycyjna jest praca pt.: *Sebastian Petrycy z Pilzna i epoka; ze studiów nad dziejami filozofii w Polsce i recepcją Arystotelesa*, Warszawa 1923 (t. I), 1929 (t. II), 1935 (t. III). Pracował nad tą monografią, korzystając zwłaszcza ze zbiorów *Biblioteki Zamoyskich*, podczas okupacji 1915—1918 r. i pod koniec wojny miał już gotową pierwszą redakcję. Poszukiwania prowadził jednak dalej (w 1926 r. w *Bibliothèque National* w Paryżu) i dzieło swe poprawiał i uzupełniał.

Na początku okupacji niemieckiej (10 listopada 1939 r.) prof. Wąsik zostaje aresztowany i przez trzy miesiące więziony na Pawiaku. Po zwolnieniu prowadzi tajne nauczanie w kompletach gimnazjalnych, licealnych i akademickich a do wybuchu Powstania Warszawskiego kieruje Wydziałem Pedagogicznym Wolnej Wszechnicy Polskiej. Po powstaniu i wysiedleniu z Warszawy zamieszkał w Częstochowie i prowadził tam od października 1944 do marca następnego roku kursy akademickie Wydziału Pedagogicznego Wolnej Wszechnicy Polskiej.

Jeden z jego braci (W. Wąsik posiadał siedmioro rodzeństwa), Józef, aresztowany przez gestapo w 1943 r. zginął w tym samym roku w Oświęcimiu. Jedyny syn Profesora zmarł w piętnastym roku życia w Częstochowie. Jemu dedykował I tom *Historii filozofii polskiej*: „Jedynemu Synowi, Wiktorowi, kapralowi Armii Krajowej, wiecznie żywemu w mej pamięci, poświęcam”. Spaliła się biblioteka naukowa, w której znajdowały się bardzo rzadkie książki i starodruki, spaleni uległo gotowe dzieło o Petrycy i przygotowany do druku maszynopis dwutomowej *Historii filozofii polskiej*.

Po zakończeniu wojny obejmuje stanowisko profesora na katedrze historii filozofii w powstającym Uniwersytecie Łódzkim oraz bierze czynny udział w organizowaniu Wydziału Humanistycznego. W rok później jest profesorem zwyczajnym a zarazem kierownikiem katedry i zakładu historii filozofii w Polsce na Wydziale Humanistycznym tegoż uniwersytetu. Poza tym, pełniąc obowiązki dziekana Wydziału Pedagogicznego Wolnej Wszechnicy Polskiej, która funkcjonowała do 1949 roku, przeprowadził w tej uczelni liczne egzaminy magisterskie. 1 listopada 1950 roku przechodzi na emeryturę i wraz z żoną powraca do Warszawy. W odbudowanym domu przy ul. Mochnackiego 25 gromadzi na nowo książki filozoficzne i w krótkim czasie zebrał cenny zbiór, w którym trafiają się tzw. białe kruki, zaprezentowane na wystawie dwudziestu bibliofilów, urządzonej w kwietniu 1963 r. przez Towarzystwo Przyjaciół Książki, do którego należał.

Od roku 1951 wykonuje prace zlecone przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe dla Biblioteki Klasyków Filozofii. W latach 1952—55 dojeżdża do Lublina, gdzie wykłada i prowadzi ćwiczenia z zakresu historii filozofii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Następnie od 1955 r. aż do chwili śmierci wykłada i jest kierownikiem katedry historii filozofii w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

Już w roku 1931 W. Wąsik pisze krótki zarys historii filozofii pol-

skiej i publikuje go w „Encyklopedii Powszechnej” Gutenberga, t. XIII, s. 256—265. Przygotowany do druku dwutomowy podręcznik historii filozofii polskiej spłonął wraz z biblioteką i całym mieszkaniem podczas Powstania Warszawskiego. Mimo podeszłego wieku, braku materiałów i dokumentów nie rezygnuje z wysiłku badawczego. Na nowo podejmuje trud odtworzenia i zredagowania I tomu *Historii filozofii polskiej*, która ukazuje się drukiem w 1958 r. W zakresie tomu drugiego autor zdążył opracować część poświęconą romantyzmowi (rękopis obejmuje 523 strony). Część ta wydana została po śmierci autora w 1966 r. Ponadto pozostawił 605 stron maszynopisu, będącego dokończeniem monografii o Petrycyum z Pilzna. Właśnie na podstawie tego maszynopisu Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie, dla uczczenia zasłużonego uczonego i swojego pracownika, w piątą rocznicę śmierci wydała część poświęconą pedagogice staropolskiego arystotelika z Pilzna.

Zainteresowania prof. W. Wąsika dotyczące historii filozofii polskiej w szczególności sposób związane były z badaniami nad Arystotelesem i jego recepcją w Polsce. Ale badał polską myśl filozoficzną **we wszystkich** jej okresach i zakresach. Zajmował się bowiem także zagadnieniami pedagogiki i dydaktyki. Pisał o poglądach współczesnych mu uczonych (L. Zarzecki, E. Jarra, S. Rudniański, J. Kodisowa, B. Bornstein, A. Zieleński). Interesowała go recepcja Descartes'a w Polsce i dawał temu wszystkiemu wyraz zarówno w swoich publikacjach jak i prowadzonych wykładach w Państwowym Instytucie Pedagogicznym, w Wolnej Wszechnicy Polskiej, w Uniwersytetach: Warszawskim i Łódzkim oraz na KUL i ATK. Zmarł 16 lipca 1963 r.

Przed trzema laty, 4 czerwca 1976 r., pani Natalia Wąsikowa przekazała cały księgozbiór męża Komisji do Badań nad Historią Filozofii i Teologii Polskiej przy Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Zawartość Biblioteki, w której każda pozycja opatrzona jest drukowanym *Ex librisem* oraz pieczętkami Ofiarodawcy, obejmuje tysiąc trzysta czterdzieści siedem tytułów druków zwartych i czasopism o łącznej liczbie tysiąc sześćset sześćdziesiąt osiem woluminów oraz dziewięćdziesiąt cztery pozycji archiwalnych (rękopisy autora, maszynopisy prac jego własnych oraz uczniów i pamiętnik poświęcony synowi Wiktorowi w dwóch egzemplarzach).

WYKAZ OPUBLIKOWANYCH PRAC

1. *Kategorie Arystotelesa pod względem historycznym i systematycznym*, Warszawa 1909, ss. 176.
2. *Arystoteles ze Stagiry. Organon. Pierwszy traktat. Kategorie* (Przekład, przedmowa, uwagi), Warszawa 1912, ss. 65.
3. *Literatura polskich przekładów Arystotelesa jako przyczynek do historii filozofii w Polsce*, „Przegląd Filozoficzny” 15 (1912), z. 3, s. 317—347.
4. *Poglądy pedagogiczne Platona i Arystotelesa ze stanowiska metody ogólnej*, „Wychowanie w Domu i Szkole” (1912), z. 10, s. 402—418.
5. *Ideowe stanowisko Krasińskiego w romantyzmie polskim*, „Wychowanie w Domu i Szkole” 12 (1912) 12 (?)
6. *Podział filozofii Sebastiana Petrycego z Pilzna, przesiawnego scholastyka polskiego, w stosunku do klasyfikacji Arystotelesa*, w: *Księga pamiątkowa ku czci prof. E. Bobrowa*, Warszawa 1913.

7. *Zagadnienie ukrytej pracy nauczycielskiej*, „Wychowanie w Domu i Szkole” VII (1914), z. 5, 403—443.
8. *Andrzej Glaber z Kobylina, problematysta polski*, „Przegląd Filozoficzny” XIX (1916), z. 1, 71—140. (Odbitka wydana oddzielnie przez Kasę im. Mianowskiego).
9. *System pedagogiczny Sebastiana Petrycego z Pilzna*, „Wychowanie w Domu i Szkole” (1917). (?)
10. *Nawiasowy kurs logiki formalnej przy nauczaniu języka polskiego metodą dyskusyjną*, „Przegląd Pedagogiczny” XXXVII (1918), nr 9—10, 475—494.
11. *Interpunkcja polska*, Warszawa 1919, 100.
12. *Piśmiennictwo staropolskie w przedmiocie zagadnień etycznych (Ze studiów nad historią filozofii w Polsce i dziejami arystotelizmu)*, „Przegląd Filozoficzny” 22 (1919), z. 1—2, 68—109.
13. *Sebastian Petrycy z Pilzna*, „Sprawozdanie z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności (streszczenie odczytu), 5 (1920).
14. *Sebastian Petrycy z Pilzna i epoka. Ze studiów nad dziejami filozofii w Polsce i recepcją Arystotelesa*, Warszawa 1923 (t. I), ss. 240; 1929 (t. II), ss. 460; 1935 (t. III), ss. 686.
15. *Studia nad scholiami do Etyki Nikomachejskiej (Formacja komentarzy Sebastiana Petrycego z Pilzna)*, „Przegląd Filozoficzny” 27 (1924), z. 1—2, s. 72—86, z. 3—4, s. 210—229.
16. *Poglądy Sebastiana Petrycego z Pilzna na zasadnicze problemy retorycznopozytywne i metafizyczne*, „Przegląd Humanistyczny” 4 (1925), z. 2, 164—185.
17. *Tematy z języka łacińskiego na klasę VII i VIII*, Warszawa 1925, 58.
18. *Wstęp (do książki L. Zarzyckiego pt.) Wychowanie narodowe*, Warszawa 1926.
19. *W trzechsetną rocznicę śmierci filozofa staropolskiego Sebastiana Petrycego z Pilzna*, „Kurier Warszawski” nr 352 (1926).
20. *Sebastian Petrycy z Pilzna*, „Przegląd Filozoficzny” 29 (1927), z. 3—4, 258—261.
21. *S.p. Feliks Kierski*, „Przegląd Filozoficzny” 29 (1927), z. 3—4, 262—263.
22. *Studia nad scholiami do „Polityki” Arystotelesa (Formacja komentarzy Sebastiana Petrycego)*, „Przegląd Filozoficzny” 30 (1927), z. 2—3, 136—148.
23. *J. H. Pestalozzi*, „Przegląd Filozoficzny” 8 (1927)
24. *Recenzja rozpraw A. Birkenmajera, Neues zu dem Briefe der Paderiser Artistenfakultät über den tod des hl. Thomas von Aquin*, „Xenia Thomistica” 1925, 13; *Die Wiegendrucke der fisischen Werke Johannes Versors*, „Bok-och Bibliotekshistorika Studien tillägna-de Isak Collijn”, Uppsala 1925, 121—135; *Mario da Benevento und die Angebl. Nominalistenakademie zu Bologna (1494—1498)*, Druck der Fuldaer Actiendruckerei Fulda, ss. 10, „Przegląd Filozoficzny” 29 (1927), z. 3—4, 256—248.
25. *Rocznica S. Petrycego z Pilzna*, „Przegląd Filozoficzny” 29 (1927), z. 3—4, 258—261.
26. *Filozofia polska*, w: *Encyklopedia Powszechna Gutenberga*, Kraków 1931, t. XIII, 256—265.
27. *Znaczenie Froebla w historii pedagogiki i czasach obecnych*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 4 (1932), z. 3—4, 229—249.
28. *Najnowsze dzieło polskie o historii filozofii* (Wi. Tatarkiewicz,

- Historia filozofii*, dwa tomy), „Kwartalnik Pedagogiczny 4 (1932), z. 1, 28—50.
29. *L'aristotelisme populaire comme fragment de la renaissance*, „Revue d'histoire de la philosophie et d'histoire générale de la civilisation” 9 (1935) 33—36.
 30. *Bochwic, Florian*, „Polski Słownik Biograficzny” t. II, Kraków 1936, 175—176.
 31. *Prace prof. E. Jarry i jego uczniów*, „Przegląd Filozoficzny” 39 (1936), z. 3, 302—311.
 32. *Kartezjusz w Polsce*, „Przegląd Filozoficzny” 60 (1937), z. II, s. 199—240, z. 4, 414—463.
 33. *Zagadnienie wartości kultury w Polsce w wieku oświecenia*, „Kultura i Wychowanie” 5 (1938), z. 3, 218—245.
 34. *Ideologia polskiego pozytywizmu*, Łódź 1939, 21.
 35. *Deskur, Józef*, „Polski Słownik Biograficzny” t. 5, Kraków 1939, 132.
 36. *Dębicki, Wł. M.*, „Polski Słownik Biograficzny” t. 5. Kraków 1939, 141—142.
 - 36a. *Antiquitas perennis. Antyk wiecznie żywy*, „Książka i Kultura” 3 (1947) 11, s. 1—3.
 37. *Benedykt Bernstein (1880—1948)*, „Przegląd Filozoficzny” 44 (1948) 444—451.
 38. *Arystoteles w Polsce*, „Sprawozdanie z czynności i posiedzeń PAU” (streszczenie) t. 51 (1950) nr 2, 62.
 39. *Arystoteles w Polsce*, „Collectanea Theologica” 23 (1952), z. 3—4, 275—317.
 40. *Sebastian Petrycy z Pilzna, Pisma wybrane*, Warszawa 1956. Przedmowy: do Etyki (t. I), do Ekonomiki i Polityki (t. II).
 41. *Studia nad Sebastianem Petrycym z Pilzna*, „Collectanea Theologica” 28 (1957), z. 2, 467—486.
 42. (Opracowanie przekładu z L. Chmajem i D. Gromską) J. Crell, *O wolności sumienia*, Warszawa 1957.
 43. *Historia filozofii polskiej*, t. I, Warszawa 1958, 424.
 44. *Goldeberg, Henryk*, „Polski Słownik Biograficzny” t. VIII, Kraków 1959—1960, 207.
 45. *Adam Zieleńczyk jako historyk filozofii*, „Życie i Myśl” 9 (1959), nr 9—10, 14—26.
 46. (Opracowanie tekstu łacińskiego z L. Chmajem i D. Gromską) A. Wiszowaty, *O religii zgodnej z rozumem*, Warszawa 1960.
 47. *Historia filozofii polskiej* t. II, Warszawa 1966, 404.
 48. *System pedagogiczny Sebastiana Petrycego z Pilzna*, Warszawa 1968, 313.
 49. *Marian Odżywolski*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 13 (1970), nr 4, 551—563.

BIBLIOGRAFIA

1. J. Korolec, W. Seńko, *Uwagi o scholastyce polskiej w „Historii filozofii polskiej” Wiktora Wąsika*, „Studia Mediewistyczne” 2 (1961) 211—219.
2. B. J. Gawecki, *Ś.p. Wiktor Wąsik*, „Studia Theologica Varsav.” 1 (1963) nr 1, s. 305—310.
3. B. J. Gawecki, *Wiktor Wąsik*, „Ruch Filozoficzny” XXII (1963/64) nr 2/4, 334—335.

4. M. Gogacz, *S.p. Profesor Wiktor Wąsik*, „Zeszyty Naukowe KUL” VII (1964) nr 2, 95—97.
5. J. Dudkiewicz, *Wiktor Wąsik — osoba i dzieło życia*, „Życie i Myśl” 6 (1967) 145—150.
6. J. Dudkiewicz, *Wiktora Wąsika wykład pedagogiki polskiej*, „Życie i Myśl” 3 (1969) 150—153.
7. L. Szczucki, *Wąsik, Wiktor*, w: *Filozofia w Polsce — Słownik pi-sarzy*, Warszawa 1971, 417—418.

POGLĄDY

a) Recepcja arystotelizmu w Polsce

Swoje studia nad Arystotelesem i nad jego wpływem na kulturę filozoficzną w Polsce W. Wąsik prowadzi pod kątem chronologicznego oddziaływania pism Stagiryty w ośrodkach intelektualnych Polski. Poczynając od wieku XIV, kiedy, zdaniem Wąsika¹, arystotelizm w naszej myśli filozoficznej, tzn. w okresie polskiej scholastyki, zaczyna być systemem dominującym, śledzi rozwój i asymilację tego systemu w następnych stuleciach. Wyróżnia więc kilka odmian arystotelizmu wykształtowanych w rodzimych ośrodkach naukowych. Mówi o tzw. arystotelizmie krakowskim i wileńskim, stanowiących arystotelizm scholastyczny, arystotelizm renesansowy, którego przejawem jest arystotelizm polski. Rejestruje zjawisko odwrotne w postaci antyarystotelizmu humanistycznego i oświeceniowego, i wreszcie wspomina o arystotelizmie krytycznym, nowożytnym. Prześledźmy zatem, jak nasz profesor rozumiał wymienione postaci arystotelizmu.

Arystotelizm krakowski: Uczni Krakowa skupieni przy Uniwersytecie Jagiellońskim w nauczaniu uniwersyteckim korzystali w XV w. z pism Arystotelesa w wersji łacińskiej. *Aristoteles Latinus* stanowił wulgatę dla mistrzów krakowskich — jak się wyraża Wąsik². Były to przekłady najczęściej z języka arabskiego i greckiego. Spora ilość rękopisów pism Filozofa i komentarzy, jaka w tym czasie była w posiadaniu uczonych i uczących się, zdecydowanie dystansująca ilość tekstów innych filozofów starożytnych, np. Platona, świadczy o zainteresowaniach i studiach nad arystotelizmem. Najwięcej odpisów posiadały traktaty *Organonu*, teksty przyrodnicze, *Metafizyka* oraz rozprawy odnoszące się do filozofii praktycznej (*Etyka*, *Ekonomika*, *Polityka*). Wiele z tych odpisów powstało w Krakowie, część została przepisana przez scholarzy polskich studiujących na Zachodzie lub też przywieziona przez nich.

Teksty Arystotelesa były nie tylko czytane w środowisku krakowskim ale także stanowiły podstawę komentarzy i opracowań dla mistrzów krakowskich. Właśnie z tej dziedziny, działalności komentatorskiej uczonych krakowskich, która dotyczyła w większości niektórych tylko pism Stagiryty, wysnuwa W. Wąsik główną cechę arystotelizmu krakowskiego: zainteresowanie *Organonem* i niechęć do *metafizyki*³.

Arystotelizm wileński: W następnych stuleciach (XVII i XVIII) ustaje działalność komentatorska pism Arystotelesa. Powstaje nowy typ opracowań jego filozofii w postaci podręcznikowej, ujętej w wersji tomistycznej, np. *Universus Aristotelico-Thomisticus cursus*, *Elementa*

¹ Por. W. Wąsik, *Aristoteles w Polsce*, „Collectanea Theologica” 23 (1952), z. 3—4, s. 275.

² Tamże, s. 279.

³ Tamże, s. 281.

philosophiae Aristotelico-Thomisticae czy też *Methaphisica Aristotelico-Thomistica*⁴. Jest to systematyczny wykład filozofii perypatetyckiej, niezależny w układzie od kolejności pism Arystotelesa. W związku z tym ilość rękopisów pism Arystotelesa w Krakowie znacznie zmalała. Najzasobniejszy w nie stał się księgozbiór Uniwersytetu Wileńskiego⁵. Najczęściej rękopisy te powstawały w szkołach i kolegiach jezuickich Litwy a także w Akademii Wileńskiej, gdzie, jak pisze W. Wąsik, „scholastyka wykazała niezwykłą trwałość”⁶, i jak w XV w. reprezentatywna dla polskiej myśli filozoficznej była szkoła krakowska, tak w XVIII w. prym wiodła szkoła wileńska, zwana przez W. Wąsika późną scholastyką wileńską, która na Litwie zaczęła się rozwijać od czasu powstania Akademii Wileńskiej w 1578 r. i rozkwit jej przypada na koniec XVII i początek XVIII stulecia.

Arystotelizm wileński charakteryzuje odejście od pisania komentarzy na korzyść systematycznego wykładu kursu filozofii, który obejmował logikę, fizykę i metafizykę w wersji tomistycznej i szkotystycznej. Inaczej mówiąc szkoła wileńska kultywuje arystotelizm w nurcie *via antiqua* z zaznaczającą się przewagą logiki z pominięciem właściwie metafizyki i filozofii praktycznej. Dopiero w drugiej połowie XVIII wieku, w wyniku znacznego postępu w naukach przyrodniczych uzyskanego na Zachodzie zaczyna wzrastać zainteresowanie fizyką ale bez uszczerbku dla logiki. Małe jest natomiast zainteresowanie w szkole wileńskiej metafizyką oraz filozofią praktyczną, które to dziedziny były jedynie nauczane z okazji studiów teologicznych. W obydwu środowiskach, a więc krakowskim i wileńskim, nie zajmowano się właściwie Polityką Arystotelesa, której wartości i rolę docenili uczeni renesansowi.

Arystotelizm renesansowy: W okresie renesansu obserwujemy inne niż w scholastyce ustosunkowanie się do pism Arystotelesa. Przede wszystkim sięgnięto po oryginalne, w języku greckim, teksty Filozofa, a jeśli postugiwano się przekładami łacińskimi, dokonywane one były z języka greckiego⁷. Zaznacza się wzmoczona akcja wydawnicza i translatoryjna. Już w 26 lat po ukazaniu się pierwszego druku Arystotelesa w Europie, czyli w 1499 r., zostaje sporządzona pierwsza edycja krakowska. Wprawdzie były to wybrane tylko teksty, tym nie mniej znaczny jest wkład polskiego drukarstwa w udostępnianiu pism Stagiryty, ponieważ do 1620 r. wydano ich w Krakowie 22 druki. W XVI stuleciu obserwujemy także w Krakowie działalność przekładową. Charakterystyczne dla przekładów renesansowych jest pomijanie komentarzy, tak typowych dla średniowiecza sposobów upowszechniania myśli Arystotelesa a zwracanie się wprost do tekstu. Prawie powszechne bowiem staje się przekonanie, które wyraził Marcius, „że dużo traci Stagiryta wskutek barbarzyńskiego sposobu komentowania jego dzieł przez scholastyków; dlatego też jako konieczny warunek jego lektury stawia dobrą znajomość języka greckiego”⁸. I rzeczywiście rozpowszechniał się zwyczaj lektury greckiej Arystotelesa. Propagatorami tego rodzaju studiów byli profesorowie: Będorski, Al-

⁴ Tamże, s. 283.

⁵ Por. W. Tatariewicz, *Materiały do dziejów nauczania filozofii na Litwie*, „Archiwum Komisji do badań historii filozofii w Polsce” 1 (1926), z. 2, s. 1—42 (cytuje za W. Wąsik, dz. cyt., s. 283).

⁶ Por. W. Wąsik, dz. cyt., s. 283.

⁷ Tamże, s. 291.

⁸ Tamże, s. 293.

bert Pozomski, Wacław Grodecki, Jan Leopolda, znany humanista Stanisław Orzechowski i inni.

Humaniści polscy interesowali się głównie pismami dotyczącymi filozofii praktycznej. I tak np. Skarga swoją teorię państwa opracowywał na podstawie *Polityki*. Podobnie czynił Frycz Modrzewski, który w *De re publica emendanda* często cytuje *Etykę*, *Ekonomikę* i *Politykę*.

W tymże samym okresie renesansu mamy do czynienia z innym jeszcze procesem, mianowicie z popularyzowaniem nauki Arystotelesa w społeczeństwie, który to proces polega na tłumaczeniu jego traktatów na języki nowożytny. Popularyzowanie to dotyczy głównie pism przyrodniczych i praktycznych, co zresztą podyktowane jest ideą odrodzeniową — homocentryzmem. Jednym z pierwszych takich popularyzatorów w Polsce był Glaber z Kobylina, który dokonał przeróbki dwóch apokryfów Arystotelesa: *Problematów* i *Fizjognomiki*, nadając im tytuł *Problemata Aristotelis. Gadki z pism wielkiego filozofa Arystotelesa i też innych mędrców tak przyrodzonej, jak i lekarskiej nauki z pilnością wybrane...*⁹. Pracę tę przerobił i po swoim wydał w 1620 r. Kasjan Sakowicz. Najwięcej w tym zakresie działał jeden z najwybitniejszych popularyzatorów arystotelizmu nie tylko w Polsce ale i w Europie Sebastian Petrycy z Pilzna. Jak podaje W. Wąsik¹⁰ autor ten pierwszy podjął się spolszczenia filozofii praktycznej Arystotelesa, by ją uczynić pospolitą. Przetłumaczył więc *Ekonomikę*, *Politykę* i pięć ksiąg *Etyki Nikomachejskiej*. Przekład swój oparł na renesansowych warszjach łacińskich. Petrycy uchodzi za twórcę polskiej terminologii filozoficznej. Szczególnie dużą oryginalność wykazał w opracowaniu filozofii państwa i systemu pedagogicznego.

Podobnym popularyzatorem w okresie wileńskim był Marcin Korona, teolog i kaznodzieja, autor swoistego wstępu do filozofii, zawierającego wykład logiki scholastycznej i analizę terminów filozoficznych, wydane w Lwowie w 1639 r. Wspomnieć trzeba także o podobnych próbach podejmowanych przez jezuitę Wojciecha Tytkowskiego, który ogłosił po polsku krótki zarys ówczesnej filozofii i przez Michała Kozaczyńskiego, profesora Akademii Mohylańskiej, będącego autorem trójjęzycznego (łacińsko-polsko-ruskiego) podręcznika wydanego w Kijowie w 1745 r. pt. *Filozofia Arystotelesa, według mniemania perypatetyków na świat podana*. Zawiera on wstęp, etykę i metafizykę. Fakt wydania tego podręcznika w Kijowie świadczy również o żywych tradycjach kultury polsko-łacińskiej na Rusi w połowie XVIII w. Wszystkie te podejmowane wysiłki są świadectwem zainteresowania filozofią Arystotelesa i uczynienia jej dostępną najszerszemu gronu czytelników.

Antyarystotelizm humanistyczny i oświeceniowy: Wraz z rozpowszechnianiem się i rozwojem filozofii Arystotelesa nie tylko w Europie ale i w Polsce można zaobserwować przeciwdziałanie temu. To przeciwstawianie się arystotelizmowi miało różny sposób i różne nasilenie na przestrzeni poszczególnych okresów historii. Najwyraźniej i najmocniej pojawiło się w renesansie. Stało się tak dlatego, że humanizm w ogóle sprzeciwiał się filozofii scholastycznej średniowiecza, a ponieważ nie zawsze umiano odróżnić Arystotelesa autentycznego od tego, którego

⁹ Tamże, s. 297.

¹⁰ Tamże, s. 297 oraz tenże, *Sebastian Petrycy z Pilzna i epoka. Ze studiów nad dziejami filozofii w Polsce i recepcją Arystotelesa*, Warszawa 1923—35.

przekazywała scholastyka, stąd zanegowanie jego filozofii. Większość więc naszych humanistów występowało wprost lub pośrednio przeciw filozofii perypatetyckiej. I tak Grzegorz z Sanoka, według świadectwa Kallimacha, stanowczo się sprzeciwiał arystotelizmowi scholastycznemu, a zwłaszcza jego dialektyce¹¹. Walerian Magni (1581—1661), Włoch, kapucyn przez dwadzieścia lat działający badacz naukowy w Polsce, zdecydowanie zwalczał logikę, metafizykę i fizykę Stagiryty.

W okresie oświecenia tendencje antyarystotelesowskie podjęli najpierw arianie czyli bracia polscy a po wydaleniu ich z Polski ten sprzeciw wyrażają pijarzy. Zdaniem W. Wąsika typowym ich rzecznikiem był S. Konarski. Wprawdzie wykorzystywał niektóre teksty Arystotelesa, odnoszące się do filozofii praktycznej, ale bardziej interesowała go nauka Locke'a, Condillaca czy Wolfa. Podobne stanowisko reprezentował pijar Antoni Wiśniewski (1718—1774), którzy najwyższą rangę przyznawał naukom matematycznym i empirycznym. Bliski mu był także Samuel Chrościkowski. Być może pod wpływem pijarów także i jezuiti zaczęli organizować swoje szkolnictwo, dając priorytet fizyce, matematyce. Wyrasta zatem orientacja czysto pozytywistyczna. Pomijano zupełnie metafizykę z korzyścią dla nauk doświadczalnych. Także i w filozofii praktycznej nie było odniesienia do Filozofa, lecz autorytetami, np. w nauce o państwie, byli Hobbes Locke czy Rousseau. Taką postawę reprezentowali wspomniani już Konarski czy też H. Koliątaj i S. Staszic.

Wreszcie wspomnieć trzeba o tzw. arystotelizmie krytycznym nowożytnym, który zaczyna odżywać w XIX wieku, kiedy to po okresie jakby zapomnienia w renesansie i oświeceniu, następuje powrót do studiów tego filozofa. Dziewiętnastowieczny arystotelizm charakteryzował się tym, że przede wszystkim zaczęto na nowo wydawać krytycznie i opracowywać pisma Stagiryty. Udział polskich uczonych w tym odrodzeniu jest znaczny, aczkolwiek bardziej się dopiero uwiadczenia na początku XX stulecia. Wymienić należy zasługi K. Michalskiego, który był inicjatorem wydawania średniowiecznych tekstów wraz z dawnymi tłumaczeniami łacińskimi Arystotelesa, służącymi scholastykom. Propozycję tę zgłosił na zjeździe Unii Akademii w Brukseli w 1928 r. Powstaje szereg opracowań związanych z doktryną Arystotelesa. Jan Śniadecki, F. Gabryl, W. Wąsik, J. Łukasiewicz, K. Czaykowski, J. Salamucha, St. Dominczak, T. Czeżowski, J. Siwecki, P. Chojnacki, A. Korcik swoimi przyczynkami w zakresie logiki, J. Dembowski, W. Wróbel, Z. Uranowicz, W. Witwicki, P. Siwek, S. Zaremba, E. Dakowski, J. Henrykowski, A. Płozański w naukach przyrodniczych oraz Makarewicz, W. Tatarkiewicz, A. Usovicz, W. Lutosławski, Z. Cwikliński, I. Schneider w zakresie filozofii praktycznej (żeby wymienić tylko niektóre najważniejsze nazwiska) wzbogacili kulturę filozoficzną Stagiryty, dając jej elementom oryginalną i nową interpretację.

Mniej korzystnie przedstawia się sprawa przekładów pism Arystotelesa na język polski. Do 1951 roku z pism filozoficznych w czasach najnowszych przełożono tylko „Kategorie” (W. Wąsik) I i II księgę „Etyki Nikomachejskiej” (D. Gromska i J. Woroniecki) oraz „Analityki” (W. Rubczyński).

Tak przedstawia się w streszczeniu ujęcie W. Wąsika dotyczące recepcji arystotelizmu w Polsce.

¹¹ W. Wąsik, *Arystoteles w Polsce...*, s. 302.

b) Studia nad dziejami filozofii polskiej

Czterdzieści z górą lat pracy badawczej autora nad rozwojem polskiej myśli filozoficznej złożyło się na powstanie dwóch tomów historii filozofii polskiej¹². Przypomnijmy, że gotowy już do druku zarys historii filozofii polskiej spłonął w czasie Powstania Warszawskiego. W 1945 r. podejmuje się trudu rekonstrukcji dzieła, które swym początkiem sięga lat dwudziestych.

Tom pierwszy zawiera omówienie scholastyki, renesansu i oświecenia. Tom drugi ukazał się staraniem przyjaciela zmarłego, prof. W. Tatarkiewicza, który wespół z prof. B. Gaweckim zatroszczyli się o wydanie, pozostawionego w maszynopisie, niedokończonego dzieła, obejmującego polski romantyzm.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że W. Wąsik uświadamia sobie i czytelnikowi trojakie zadania, jakie stoją przed polskim historio-
grafem filozofii:

— Zająć się historią filozofii w Polsce — jest to temat najszerszy, w dużej mierze ewidencyjny i rejestracyjny, obejmujący m.in. biografie i bibliografię, tłumaczenia autorów obcych, pisma sprawozdawcze itp.;

— opracować historię filozofii polskiej — ten jest węższy, ale, zdaniem W. Wąsika, najwdzięczniejszy i w pewnym sensie najważniejszy;

— przedstawić historię polskiej filozofii narodowej — ten jest najwęższy, obejmujący tylko niewielki zbiór zjawisk w pewnej epoce, a mianowicie w XIX w., w dobie romantyzmu — ma raczej charakter specjalny, monograficzny.

Te trzy wytyczne towarzyszyły autorowi przy pisaniu jego książki z położeniem największego nacisku na historię filozofii polskiej. Był bowiem przekonany, że „filozofia jest jednym ze składników kultury umysłowej, do tego najbardziej syntetycznym, w którym odrębności narodowe występują w postaci bodaj najbardziej ogólnej, ale i może najbardziej zasadniczej”¹³. Dzieje filozofii rozumiał jako ich ewolucję w procesie zwartym i ciągłym, który rozwija się przez stulecia. „Autor usiłował również opracować relację tej polskiej filozofii, różnych jej typów w biegu dziejów do umysłowości innych narodów europejskich w celu umiejętnego wyznaczenia jej odrębności i autonomii”, jak sam stwierdza¹⁴.

W związku z dążeniem do ukazania najbardziej charakterystycznych i oryginalnych cech filozofii polskiej zajmuje się gruntownie i źródłowo Sebastianem Petrycem z Pilzna. Dochodzi do wniosku, że jest on „pierwszym filozofem w Polsce, u którego ujawniają się wyraźnie pewne charakterystyczne narodowe cechy strukturalne... i jak Rej jest ojcem naszego piśmiennictwa, tak Petrycy jest ojcem polskiej filozofii, a nie tylko jej naznakomitszym staropolskim przedstawicielem”¹⁵. Oryginalność Petrycego uwydatnia w opracowaniu jego teorii wychowania, którą pragnął zastosować do struktury polskiego spo-

¹² W. Wąsik, *Historia filozofii polskiej* t. I, Warszawa 1959, ss. 424; t. II, Warszawa 1966, ss. 404.

¹³ Tamże, t. I, s. 12.

¹⁴ Tamże, s. 9.

¹⁵ Tamże, s. 163.

leczeństwa. Tę teorię wychowania przedstawił w książce wydanej przez ATK w Warszawie po śmierci autora¹⁶.

Dla uaoocnienia rangi, jaką reprezentuje staropolski filozof, Petrycy, warto przytoczyć porównanie, jakie czyni W. Wąsik między Sebastianem Petrycem a filozofem angielskim Locke'm, który jest autorem „Krótkiego traktatu o wychowaniu”, opublikowanego blisko sto lat później niż pisma S. Petrycego o podobnej tematyce. Istnieją bardzo duże zbieżności w formułowaniu na ten temat poglądów obydwu filozofów, a przecież nie możemy ich posądzać o wzajemną zależność choćby z tego względu, że S. Petrycy pisał po polsku. Oto fragment wypowiedzi prof. W. Wąsika na ten temat: „Czym wyjeśnić te liczne zbieżności u obu filozofów i pedagogów Petrycego i Locke'a. Pewne rzeczy pochodziły zasadniczo od Arystotelesa, co łatwo dostrzec. Mamy jednak i dużo innych wspólnych punktów u tych autorów, które nie wywodziły się wprost od Stagiryty. Otóż występujący u obu realizm, zresztą nie tylko społeczny, stanowił luźną ideę anonimową w w. XVII i obaj pisarze dali temu wyraz zupełnie od siebie niezależny w swoich pedagogicznych systemach: obaj dali nie fikcyjną, ale pozytywną interpretację natury człowieka, każdy na swój sposób, co wypadło u nich bardzo podobnie. Te liczne analogie mogły poniekąd wpływać z ich wykształcenia i zawodu: wszak obaj byli lekarzami i to miało znaczenie w specyficznym traktowaniu problemu wychowania fizycznego. Obaj ... filozofami, co mogło mieć ... znaczenie w opracowaniu wychowania moralnego”¹⁷.

W. Wąsik ubolewa nad tym, że Petrycy nie mógł oddziaływać zdecydowanie i mocno na myśl europejską i przeszedł niejako niezauważalny. Nie tylko w Europie ale i w Polsce samej go nie znano, ponieważ — zdaniem Wąsika — Komisja Edukacji Narodowej „zamiast odwoływać się na każdym kroku do cudzoziemskiego pedagoga, mogłaby z tym samym wynikiem cytować naszego arystotelika w kwestiach wychowania fizycznego i moralnego, bo na tych odcinkach ich systemy, jak to udowodniliśmy (pisze W. Wąsik), były bardzo bliskie”¹⁸.

ZAKOŃCZENIE

Profesor W. Wąsik zdawał sobie sprawę z braków i niedoskonałości swoich prac, zwłaszcza gdy chodzi o *Historię filozofii polskiej*. Opierał się jedynie na opracowaniach wcześniejszych i pracował bez zespołu. Nie posiadano jeszcze wtedy zaplecza naukowego, jakim jest literatura i edycja starych tekstów rękopiśmiennych, na których ogromne znaczenie zwrócił wspomniany już K. Michalski. Widział potrzebę ich wydawania nasz autor, ale za jego czasów prace idące w tym kierunku były dopiero w zaczątku. „Co do rękopisów ... — pisze W. Wąsik — są dotąd dokonane prace zaledwie rejestracyjne i inwentaryzacyjne i to w stopniu niedostatecznym, a tylko w bardzo niewielkim zakresie analitycznie i to jeno co do nielicznych manuskryptów biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego”¹⁹. Stwierdza ponadto, że dopóty „nie wybrniemy z tego zaczarowanego koła zdawkowych ogólników

¹⁶ W. Wąsik, *System pedagogiczny Sebastiana Petrycego z Pilzna*, Warszawa 1968, ss. 313.

¹⁷ Tamże, s. 147.

¹⁸ Tamże, s. 149.

¹⁹ W. Wąsik, *Arystoteles w Polsce...*, s. 315.

i legend bałamutnych”, dopóki nie sięgniemy do materiału rękopiśmiennego²⁰.

Dezyderat ten zaczął realizować po śmierci Profesora zespół uczonych skupionych przy Polskiej Akademii Nauk. Trzeba tu powiedzieć o wskazaniu prof. E. Gilsona dla filozofów polskich, który zwrócił uwagę prof. S. Swieżawskiemu na fundamentalne znaczenie polskiej szkoły filozoficznej w XV wieku i jej wkładu w kulturę filozoficzną Europy. W związku z tym należy sięgnąć po źródła, po teksty rękopiśmienne z tego okresu, tak ważne dla polskiej i europejskiej kultury. Od tej pory zaczęto zajmować się lekturą niewydawanymi w nowożytności i nieczytanymi tekstami uczonych polskiego średniowiecza. Edycje tych tekstów, monografie i opracowania pozwalają zobaczyć wierniej i dokładniej całą złożoność i specyfikę problemów podejmowanych przez mistrzów słynnej szkoły krakowskiej w wieku XV.

Nie możemy jednak patrzeć i oceniać dzieła, jakie zostawił prof. W. Wąsik przez pryzmat tego, co zrobili jego następcy. Dlatego też wydaje się być dość jednostronna krytyka *Historii filozofii polskiej* zawarta w recenzji tej książki autorstwa J. Korolec, W. Seńko²¹: „Szukanie informacji tylko w literaturze bez sięgnięcia do rękopisów oraz praca bez zespołu, to zapewne najistotniejsze przyczyny, dla których lata wysiłku nie zakończyły się spodziewanym sukcesem” — to zbyt mocne wydaje się słowa krytyki. W. Wąsik, przypomnijmy, był świadom braków swoich prac i tego, że wypadło mu pracować poza zespołem. Tym większa zasługa dla Profesora, zwłaszcza że zdołał napisać po raz wtóry dzieło, kiedy cały warsztat naukowy autora został zniszczony, którego brakowało w literaturze polskiej filozofii, a który stanowi jednocześnie wskazówkę dla następców, jak należy pracować i opracowywać doskonalsze historie filozofii.

MIECZYŚLAW GOGACZ

GILSON I FILOZOFIA

1. Geniusz w dziedzinie filozofii, 2. Kilka danych biograficznych jako charakterystyka filozoficznego dzieła, 3. Pogląd na filozofię średniowieczną, 4. Koncepcja filozofii chrześcijańskiej, 5. Jego metafizyka, 6. Blaski i cienie filozoficznego dzieła.

1. GENIUSZ W DZIEDZINIE FILOZOFII

F. van Steenberghen we wspomnieniu, opublikowanym po śmierci E. Gilsona, napisał, że po odczycie, który E. Gilson wygłosił na zakończenie *Congressus scholasticus*, zorganizowanego przez C. Balica w r. 1950, zbliżył się do E. Gilsona kard. Pizzardo i powiedział: „Pan jest geniuszem”. Z elegancją i prostotą, właściwą wielkim intelektom, E. Gilson odpowiedział: „Wasza Eminencja jest samą dobrocią”. F. van Steenberghen dodaje, że był to okres, w którym na dzieło E. Gilsona

²⁰ Tamże, s. 316.

²¹ J. Korolec, W. Seńko, *Uwagi o „Historii filozofii polskiej” W. Wąsika*. „Studia Mediewistyczne” 2 (1961) 219.